

SZILÁGYI MÁRTON

Petőfi *A szerelem országa* című versének filológiai kérdéseihez

Petőfi életművének jelentős darabja *A szerelem országa* című vers. Fontosságához mértelen meglehetősen csekély ugyan a róla szóló szakirodalom, mégis a vers keletkezési időpontja váltotta ki eddig a legnagyobb vitát. Pedig úgy tűnhetik, hogy nincs ezen mit vitatkozni: maga Petőfi írta ugyanis a vers végére a keletkezés helyét és évkörét (Koltó, 1847). Ez egyúttal a pontosabb datálást is egyértelművé tette, hiszen ezek szerint a vers a költő házasságkötése után keletkezett – ám az egyik legjelentősebb Petőfi-filológus, Martinkó András ezt nem fogadta el, s úgy vélte, a vers korábbi, s Petőfi csak utólag helyezte át ide a szöveget versei kronológiájában.¹ Martinkó alkotás-lélektani érvekkel próbálta megindokolni a véleményét (szerinte a mű nem illik bele a mézesetek hangulatába), de ez nem volt igazán meggyőző érv: az, hogy az irodalomtörténész más-ként képzei el a házasságkötés utáni boldogságot, aligha alkalmazható normatív kritériumként. S Petőfi saját kezű feljegyzése a keletkezés helyéről nem érvényteleníthető ennyire ingatag gondolatmenettel. A Kerényi Ferenc készítette kritikai kiadás nem is fogadta el Martinkó datálását, s az ő érvei helyett Petőfinek adott igazat. Olyan szöveg-párhuzamokat sorakoztatott föl, amelyek nem mutatták teljesen társtalannak Petőfi költői időszakában ezt a típusú beállítódást, amelyet a vers képvisel.²

Úgy tűnik azonban, nem kizárólag a keletkezés idejének és helyének – most már ugyan a kritikai kiadás megjelenésével megnyugtatóan lezárt – kérdése itt az egyetlen filológiai probléma. A vers első megjelenése körül is vannak még bizonytalanságok.

A Petőfi kritikai kiadás újabb sorozatának adott kötete³ ugyanis nem tartja számon azt, hogy a vers szövege teljes egészében megjelent a *Hölgyfutár* 1851. április 4-ei számában. Márpedig ez volt a vers első publikálása, tehát igen komoly jelentősége lehet a hatástörténet szempontjából is. A szövegközlés ráadásul nem is csak önállóan, hanem a következő kommentárral látott napvilágot, „Szerk.” aláírással: „E költemény, mint eddig még kiadatlan, Kovács Pál barátunk szivességéből jutott hozzánk közlés végett, ki azt az általa hajdan szerkesztett folyóirat számára szerezte meg.”⁴ Ez a pár sor több alaposan végiggondolandó információt is tartalmaz.

* A szerző az ELTE BTK Magyar Irodalom- és Kultúratudományi Intézetének.

1 MARTINKÓ András, „Alkotásmód és kronológia”, in *A Petőfi Irodalmi Múzeum évkönyve 10.*, szerk. V. NYILASSY Vilma, 11–35 (Budapest: Petőfi Irodalmi Múzeum–Népművelési Propaganda Iroda, 1973).

2 PETŐFI Sándor, *Összes költeményei: 1847: Kritikai kiadás*, kiad. KERÉNYI Ferenc, Petőfi Sándor összes művei 5 (Budapest: Akadémiai Kiadó, 2008), 537. A továbbiakban: PSÖM V.

3 PSÖM V, 173–175. A jegyzetek: 537–538.

4 *Hölgyfutár* 2, 78. sz. (1851): 309.

Kezdjük azzal, ami mindenképpen helyesbítendő e megjegyzés és szövegekölés ismeretében. Eszerint ugyanis nem arról van szó, amit a kritikai kiadás állít, hogy a vers első megjelenésére Petőfi 1852-es, azonnal elkobzott és megsemmisített kötetében került volna sor⁵ (amely egyébként éppen ennek a sajátos körülménynek köszönhetően amúgy sem tudta széles körben ismertté tenni a verset). Már egy évvel korábban a *Hölgyfutár* révén Petőfi ezen műve elérhetővé vált.

Ez a szövegekölés pedig – úgy tűnik – más kézirat alapján történt, mint a kötetbeli megjelenés. Ennek egyébként textológiai értelemben nincs komoly jelentősége, a *Hölgyfutár* közlése nem tartalmaz igazi eltéréseket a kritikai kiadás szövegétől, amely a Petőfi hagyatékában fönmaradt kézirat (a versgyűjtő füzet) alapján készült. Ez nem csodálható, hiszen a folyóiratközléshez tartozó lábjegyzetnek az is fontos tanulsága, hogy a vers közlésre szánt kézirattal is rendelkezett, amelyet Petőfi Kovács Pálhoz juttatott el, azaz a költő a Győrben megjelentetett *Hazánkban* akarta kiadni a művét. Márpedig ennek a kéziratnak a versgyűjtő füzet alapján, vagy legalább azt figyelembe véve kellett elkészülnie.

Figyelmet érdemel viszont Kovács Pál lapja, a győri *Hazánk*. Ez az orgánum egy korábbi alapítású, német nyelvű periodika, a *Das Vaterland* átalakulása révén jött létre:⁶ a Győrben élő orvos és ismert író, Kovács Pál lett a szerkesztője a folyóiratnak, amely 1847. január 1-jén indult, s 1848. augusztus 10-én szűnt meg.⁷ A folyóirat méltó sajtótörténeti feldolgozása még várat magára: a legutóbbi nagy összefoglalás jól megdicsérte ugyan a lap színvonalát, de elég röviden elintézte (mondhatni: inkább elmellőzte) a lényegi elemzést.⁸

Petőfi és a *Hazánk* kapcsolatáról elég sok adatunk van,⁹ ám arról, hogy Kovácsnál maradtak-e kiadatlan Petőfi-kéziratok, sem Hegedűs András, sem pedig a problémával később alaposan foglalkozó Martinkó András nem szólt külön.¹⁰ Kovács hagyatékáról alapvetően annyit tudunk, amennyit Pitroff Pál árult el egy 1914-es, a témának szentelt közleményében: „Halála után leányai, különösen Jolán és Ilona, az atyjuk ha-

5 PSÖM V, 537.

6 A német nyelvű lapról bővebben lásd: Márton SZILÁGYI, „Von *Das Vaterland* zu *Hazánk*: Die Metamorphose einer deutschsprachigen Zeitschrift in Raab (Győr) in der Mitte 19. Jahrhunderts”, in *Deutsche Sprache und Kultur, Literatur und Presse in Westungarn / Burgenland*, Hg. Wynfrid KRIEGLER und Andrea SEIDLER, Presse und Geschichte: Neue Beiträge 11, 173–184 (Bremen: Edition lumiere, 2004). Az átalakulás folyamatáról: MARTINKÓ András, „Petőfi útja a győri *Hazánkhoz*”, in *Petőfi és kora*, szerk. LUKÁCSY Sándor és VARGA János, 96–112 (Budapest: Akadémiai Kiadó, 1970). A lap megszűnéséről: MARTINKÓ András, „Hogyan szűnt meg a győri »Hazánk«?”, *Irodalomtörténeti Közlemények* 70 (1966): 381–383.

7 PETŐFI Sándor, *Levelezése: Függelék: Vegyes feljegyzések, szerkesztői jegyzetek, dedikációk, másolatok, rajzok – Pótlás a kiadás korábban megjelent köteteihez*, kiad. Kiss József és V. NYILASSY Vilma, Függelék: H. Törő Györgyi, Pótlás: Kiss József, Petőfi Sándor összes művei 7 (Budapest: Akadémiai Kiadó, 1964), 316. A továbbiakban: PSÖM VII.

8 KÓKAY György, szerk., *A magyar sajtó története I.: 1705–1848*, 360–570 (Budapest: Akadémiai Kiadó, 1979), 444–445. A *Das Vaterland*-ról és a *Hazánk*-ról mindössze: 444–445.

9 HEGEDŰS András, „Petőfi és a győri »Hazánk«”, in *Tanulmányok Petőfiről*, szerk. PÁNDI Pál és TÓTH Dezső, Irodalomtörténeti könyvtár 9, 349–395 (Budapest: Akadémiai Kiadó, 1962).

10 MARTINKÓ, „Petőfi útja a győri *Hazánkhoz*”.

gyatékában talált kéziratokat összegyűjtötték és mai is féltő gonddal őrzik.”¹¹ Mivel Kovács 1886-ban hunyt el, akkorra, amikor Pitroff ezt a közleményét közreadta, már meglehetősen hosszú idő telt el a hagyaték családi megőrzésében, de úgy tűnik, ekkor még együtt volt a gyűjtemény. Pitroff cikke ezt látszik bizonyítani. Ő ebből az anyagból, sajnos, csak szemelgetett (azaz nem közölt teljes leveleket, hanem kivonatolta őket) – Martinkó András ezt az eljárást úgy minősítette, Pitroff „rendkívül korszerűtlenül” járt el.¹² Ezzel nem is igen lehet vitatkozni. Sajnos a közleményből még csak az sem lehet megítélni, mennyire tükrözte a beválogatott és szóba hozott dokumentumok mennyisége és minősége a hagyaték valódi kiterjedését. Pitroff a lábjegyzetben közzétett egy kurta listát, amely a levélírók nevét tartalmazta s azt, hány levél van itt tőlük. Ám maga a közlő írja azt itt igencsak enigmatikusan, hogy a „gyűjteménynek körülbelül teljes leltára a következő”,¹³ s nem árulja el egy szóval sem, vajon mi van benne még. Ráadásul a levélírók köre és az itt megtalálható kéziratok nem fedik le azt szerzői kört, amely a *Hazánkban* publikált. Ez éppen Petőfi kapcsán fölöttébb különös. A lista szerint ugyanis Petőfinek nem volt itt levele, s verskéziratból is csak egy, a *Palota és kunyhó*. Ez így eleve igen furcsa. Hát még ha hozzászámítjuk, hogy Petőfi és Kovács levélváltásának jelenleg ismeretes nyolc darabja a Petőfi-Társaság tőzrsanyagából származott át a Petőfi Irodalmi Múzeumba, s „Kovács Pál örökösétől” került a gyűjteménybe.¹⁴ Ottani jelenlétüket Kéry Gyula 1911-es katalógusa már regisztrálta.¹⁵ Ugyancsak Kovács hagyatékában őrződött meg, s ugyanezen úton került közgyűjteménybe a *Csalogányok és pacsirták* című vers kézirata is; ez a költemény egyébként a *Hazánk* első számának élén, programadóként jelent meg.¹⁶ Ez azt sejteti, hogy Pitroff számára ezek a kéziratok már nem állhattak rendelkezésére a család őrizte hagyatékban, s neki talán tudomása sem volt arról, hogy ezek valaha ott voltak, de 1914-re már közgyűjteménybe kerültek (legalábbis cikkében semmi nem utal arra, hogy rendelkezett volna ilyen információval).

Pitroff cikke említ néhány verskéziratot is, amely Kovács Pál hagyatékában őrződött meg. Ezek között van Petőfitől származó szöveg is, de található volt itt más is. Érdeemes számbavenni, mit lehet tudni néhány, itt említett, fontosabb szövegnek a történetéről és feltehető provenienciájáról.

A *Palota és kunyhó* című vers kéziratának az itteni felbukkanása rejtélyes: a kritikai kiadás vonatkozó kötete számon sem tartotta Pitroff cikkét s azt az értesülést, hogy a vers egy – ma már úgy látszik, elkallódott – kézirata Győrben volt, Kovács tulajdonában,¹⁷ de ez a szöveg ráadásul nem is a *Hazánkban* jelent meg, hanem a Bajza szerkesz-

11 PITROFF Pál, „Kovács Pál irodalmi levelezése”, *Irodalomtörténet* 3 (1914): 180–187, 180.

12 MARTINKÓ, „Petőfi útja a győri Hazánkhoz”, 84.

13 PITROFF, „Kovács Pál...”, 180.

14 Erre lásd: PSÖM VII, 318.

15 KÉRY Gyula, szerk., *A Petőfi-ház története és katalógusa*, Petőfi-Könyvtár 26 (Budapest: Kunossy, Szilágyi és társa, 1911), 54.

16 Erről: PETŐFI Sándor, *Összes költeményei: 1845. augusztus – 1846: Kritikai kiadás*, kiad. KERÉNYI Ferenc, Petőfi Sándor összes művei 4 (Budapest: Akadémiai Kiadó, 2003), 564. A továbbiakban: PSÖM IV.

17 Vö. PSÖM V, 312–315.

tette *Ellenőrben*.¹⁸ Így a kézirat felbukkanása a hagyatékban nem magyarázható azzal, hogy Kovács megőrizte a hozzá beküldött s tőle később publikált szövegek eredetijét (a *Csalogányok és pacsírták* esetében ez még lehetett érvényes magyarázat). Egyéb adat híján nem ismerjük a magyarázatát annak, miért itt maradt meg a vers kézírata.

Hasonlóan tanácstalanok lehetünk a Pitroff cikkében jelzett Arany-kézirattal is:

Arany János aláírásával két „alkalmatosságra íródott verse”, az első címe: Midőn Szilágyi Sándor úr az első és utolsó malatzának végső tisztességtételét nagy és fényes gyülekezet jelenlétében tartaná: ezen alkalmatosságra készített és elmondódott egy bocsorokos poéta által a következőképpen: [...] II. A malac bucsúzása. Mindkettő humoros, de kissé drasztikus.¹⁹

Pitroff két versnek tekinti azt, ami egyazon kompozíció része volt; s persze azt nem állítja kifejezetten, hogy ezek autográf kéziratok lennének, de azért ezt nem is cáfolja, azaz lebegteti – s mi ezt a kéziratok ismerete híján persze utólag már nem is dönthetjük el. Mindazonáltal ez a kézirat semmiképpen nem a *Hazánk* szerkesztésének időszakára tehető (amikor egyébként Arany János szerzője volt a folyóiratnak): a Voinovich-féle Arany kritikai kiadás 1856-ra teszi a keletkezését, s tudjuk, ez az alkalmi vers Nagykőrösön keletkezett Szilágyi Sándor disznótoros vacsorája alkalmából, tréfás ugratásul. Arany maga soha nem publikálta,²⁰ de 1881-től kezdve többen is kiadták egymástól függetlenül, azaz nem volt folyamatos kiadási tradíciója (alighanem azért is, mert nem volt része Arany autorizált összkiadásának).²¹ A kiadástörténet azt is bizonyítja, hogy az alkalmi vers autográf kéziratával Szilágyi Sándor rendelkezett,²² hiszen az ő tiszteletére készült a szöveg, s felolvasása után a költő neki ajándékozta – ám alighanem másolatok is készültek a kézitról, s a Kovács Pál hagyatékában felbukkant változat éppen ezt bizonyíthatja. Vagyis a kézirat (pontosabban nyilván egykorú másolat) jelenléte semmiképpen nem a folyóirat-szerkesztői tevékenységet dokumentálja, hanem azt, hogy Kovács ezek szerint a későbbiekben is gyűjtött és megőrzött különböző írói kéziratokat. Nem indokolatlan, hogy Voinovich Géza az Arany-szöveg itteni felbukkanását így kommentálta a kritikai kiadásban: „[m]egvolt Kovács Pál kéziratgyűjteményében is”.²³ Föltételezhető ugyanis, hogy Kovácsnak nem egyszerűen szerkesztői hagyatéka volt, hanem kéziratgyűjteménye is, s ez utóbbiba integrálódhatott az előző tevékenység anyaga. Ezt igazolja az is, hogy

18 BAJZA József, szerk., *Ellenőr: Politicai Zsebkönyv* (Németországban, 1847), 386.

19 PITROFF, „Kovács Pál...”, 180.

20 A vers értelmezésére lásd: SZILÁGYI Márton, „*Mi vagyok én?*”: *Arany János költészete* (Budapest: Kalligram Kiadó, 2017), 36–41.

21 Vö. ARANY János, *Zsengék, töredékek, rögtönzések*, kiad. VOINOVICH Géza, Arany János összes művei 6 (Budapest: Akadémiai Kiadó, 1952), 220–221. A továbbiakban: AJÖM VI.

22 Ilyen módon közölte az Arany nagykőrösi időszakáról könyvet író Benkó Imre is: „Szilágyi Sándor engedelméből Arany ezen páratlan humorú tréfás versét az ő birtokában levő eredeti kézitról egész terjedelmében ide igatom[.]” BENKÓ Imre, *Arany János tanársága Nagy-Kőrösön* (Nagy-Kőrös: Ottinger Ede, 1897), 85–88.

23 AJÖM VI, 221.

Pitroff szerint itt megvolt egy, a folyóirat-szerkesztés időszakánál korábbi Vörösmarty-kézirat is: „Vörösmarty *Keserű pohár* c. költeményének fogalmazványa”.²⁴

Ezeknek a kéziratoknak tehát az a tanulsága, hogy Kovács Pál hagyatékában keveredtek a szerkesztőként birtokolt és a más úton-módon odakerült, gyűjtött s megőrzött kéziratok, s egy manuscriptum jelenléte önmagában még nem bizonyítaná, hogy azt Kovács a *Hazánk* számára szerezte meg. Igaz, ez *A szerelem országa* esetében nem is zárható ki, hiszen a vers keletkezésének az évköre megengedi ezt a lehetőséget.

A következő lépésben tehát érdemes azt tisztázni, mit is tudunk Petőfi és a *Hazánk* kapcsolatáról.

Petőfinek a *Hazánk* nemcsak azért vált fontossá, mert vidéki publikációs bázist jelentett. A saját, önálló folyóirat megteremtésének folyamatában, amelyet a legmarkánsabban a Tizek Társasága megalapítása és az ún. „írói sztrájk” megszervezése jelentett, s amely végül sikertelenül zárult,²⁵ fölértékelődött egy olyan orgánumnak a felbukkanása, amely kívül állt a pest-budai divatlapoknak azon körén, amely ellen a leginkább irányult az önként vállalt közlési tilalom. A *Hazánk* éppen ilyen lap volt, s Petőfi ezt ki is használta, s nemcsak ő publikált itt, hanem igyekezett idekötni nemzedéke számára legfontosabb tagjait is.²⁶ Az „írói sztrájk” utáni helyzetre a Tizek Társasága tagjai nem reagáltak egységesen, körükben egészen eltérő publikációs stratégiákat lehet megfigyelni, s láthatólag Petőfi is hamar föladta azt, hogy ezt az érdekszülte kört egységes csoportként próbálja egyben tartani. Viszont akit befolyásolni tudott, azt ide irányította. Ilyen volt Jókai, és ilyen volt Arany János is, akinél 1847 őszén Kovács Pál akkor jelentkezett szerkesztőként és munkatársi ajánlattal, amikor Arany már túl volt a Vahottal való kizárólagos megállapodása teljesítésén.²⁷ Ebben a levelében a *Hazánk* szerkesztője Petőfire hivatkozott, de Arany már korábban megkapta Petőfi egyértelmű üzenetét is – hiszen Jókai Aranyhoz intézett levelére Petőfi saját kezűleg írta rá a következő sorokat: „A »Hazánk«-ba pedig szabad és kell írunk. Jókay maga is dolgozik

24 PITROFF, „Kovács Pál...”, 180. A kéziratot, amely Pitroff szerint két autográf Vörösmarty-levél mellett volt található a hagyatékban, ismertette: PITROFF Pál, „Vörösmarty: Keserű pohár”, *Irodalomtörténet* 2 (1913): 459–460. A két levelet közölte: PITROFF Pál, „Vörösmarty két levele Kovács Pálhoz”, *Irodalomtörténeti Közlemények* 26 (1916): 228–231. Megjegyzendő: az itt említett két levél (dátumuk: Pest, 1839. december 9.; Pest, 1840. január 7.) a Vörösmarty kritikai kiadás levelezéskötetének készülésekor is magántulajdonban volt, a jegyzet szerint Hegyeshalmy Boldizsárné birtokában. Vö. VÖRÖSMARTY Mihály, *Levelezése*, kiad. BRISITS Frigyes, Vörösmarty Mihály összes művei 18 (Budapest: Akadémiai Kiadó, 1965), 122–124, 125–126. A jegyzetek: 360–361, 362–363. Azt nem tudni, a levelet 1965-ben birtokló személy Kovács Pál leszármazottja volt-e.

25 Ennek a problémáit igyekeztem áttekinteni: SZILÁGYI Márton, „Utak az első publikációhoz: Az 1840-es évek irodalmi nemzedékének pályakezdése”, in *Pályakezdés, karrierút, irodalomtörténet: Tanulmányok*, szerk. RADNAI Dániel Szabolcs, RÉTFALVI P. Zsófia és SZOLNOKI Anna, Verso könyvek, 67–89 (Pécs: 2021). Internetes elérés: http://versofolyoirat.hu/palyakezdes_vjn.pdf (2021.11.10.).

26 Petőfi lehetséges motivációit a legrészletesebben Martinkó igyekezett rekonstruálni: MARTINKÓ, „Petőfi útja a győri Hazánkhoz”.

27 Kovács Pál Arany Jánosnak, [Győr, 1847. június 19. után], in ARANY János, *Levelezése: 1828–1851*, kiad. SÁFRÁN Györgyi, BISZTRAY Gyula és SÁNDOR István, Arany János összes művei 15 (Budapest: Akadémiai Kiadó, 1975), 98. A továbbiakban: AJÖM XV.

bele.”²⁸ Egy másik levélből pedig az is kitűnik, hogy korábban, nem sokkal a folyóirat megindulása után Petőfi a *Hazánkban* történő publikálásra kapacitálta az egykori Tíz-
zek Társasága több tagját is: „Pálffy és Jókait egyre sarkalom, hogy írjanak a Hazánk-
nak, s fognak is írni; Tompának is írtam már ez ügyben, s üzentem Kerényinek. Mind-
nyájától várhat Ön.”²⁹ Megjegyzendő, Jókai aztán nem publikált a győri folyóiratban,
Pálffy, Tompa, Bérczy és Lisznyai viszont igen. Igaz, Martinkó fölvetette, hogy egy be-
tűjeles cikk talán Jókainak tulajdonítható: „Az a gyanúm, hogy az »M – r« jelű komá-
romi levél szerzője (1847. 10. sz. 39) – Jókai.”³⁰ Ha így van is, annyi biztos: Jókai ezek sze-
rint nem adta a *nevét* a folyóirathoz.

Mindezek alapján tehát nem lett volna meglepő, ha Petőfi 1847-ben itt közölte volna
A szerelem országa című versét. Láttuk, a *Hölgyfutár* szerkesztői lábjegyzete azt állította,
Kovács Pál annak idején „azt az általa hajdan szerkesztett folyóirat számára” szerezte
meg a kéziratot. Például a *Palota és kunyhó* kézírata viszont nem ezért kötött ki Kovács-
nál – azaz egy kézirat felbukkanása önmagában még nem bizonyítja azt, hogy Petőfi
valóban a *Hazánkban* akarta publikálni az adott verset. A *Csalogányok és pacsirták* kéz-
írata ugyan látszólag azt bizonyítja, hogy Kovácsnál a *Hazánkban* publikált Petőfi-ver-
sek kézírata is fönnmaradhatott, de ne felejtjük, hogy ebben az esetben a vers egy Ko-
vácshoz intézett levél élén volt található.³¹ Úgy látszik, a szerkesztő inkább a leveleket
őrizte meg, s ha ezen volt verskézirat is, az akkor maradt meg. S az is feltűnő, hogy a
meglehetősen sok Petőfi-versnek, amelyet a *Hazánk* publikált, alig maradt meg kézira-
ta a szerkesztő hagyatékában, csak a *Csalogányok és pacsirták*, valamint a később még
érintendő *A XIX. század költői* tartozik ebbe a körbe.

Érdeemes hát megnézni, végül mely Petőfi-versok jelentek hát meg a győri lapban (a
részletes listát lásd a *Függelékben*). A sor elég tekintélyes: Petőfi 1847-ben és 1848-ban 27
verset közölt a folyóiratban – ebből egyet, a *Nemzeti dalt* érdemes leszámítani, mert ez
bizonyosan nem a költő küldeményeként került Kovácshoz, hiszen a vers Királyi Pál-
nak a március 15-ei pesti eseményekről szóló levele részeként jelent meg, a forrása alig-
hanem a vers aznap kinyomtatott és szétosztott változata lehetett. Ám a fönnmaradó 26
vers is igen sok. Emellett itt jelent meg Petőfinak az *Úti levelek Kerényi Frigyeshez* című
próza műve is (az első levél 1847. augusztus 24-én).

Petőfi és Kovács levélváltását csak szelektíven ismerjük – s mivel Kovács levelei-
ből egy sem maradt fenn, úgy tűnik, hogy Kovács megőrizte Petőfi leveleit, míg Petőfi
a hozzá érkezett, válaszul kapott leveleket nem.³² Az ismert levelek aligha jelentik a le-
velezés teljes anyagát.

28 AJÖM XV, 98.

29 Petőfi Sándor Kovács Pálnak, Pest, 1847. február 18., in PSÖM VII, 46.

30 MARTINKÓ, „Petőfi útja a győri Hazánkhoz”, 103.

31 Vö. PSÖM IV, 564.

32 Az ismeretes nyolc levél a következő: 1. Petőfi Sándor Kovács Pálnak, [Pest, 1846. november 20–25.]; 2.
Petőfi Sándor Kovács Pálnak, Pest, 1847. február 18.; 3. Petőfi Sándor Kovács Pálnak, Pest, 1847. február
[20.]; 4. Petőfi Sándor Kovács Pálnak, Pest, 1847. április 1.; 5. Petőfi Sándor Kovács Pálnak, Pest, 1847.
június 19.; 6. Petőfi Sándor Kovács Pálnak, Szatmár, 1847. július 22.; 7. Petőfi Sándor Kovács Pálnak,

Az első fennmaradt levélben, amely már válasz lehetett Kovács – ismeretlen – föl-kérő levelére, Petőfi utalt egy versre, amelyet a folyóirat első számába szánt: „Szeret-ném, ha a főntebbi vers az első számban jelennék meg.”³³ Mivel a levél egy versszöveg után olvasható, nem is lehet kérdéses, hogy az itt cím szerint nem említett szöveg a *Hazánk* nyitószámában napvilágot látott *Csalogányok és pacsirták* volt.³⁴

Nem sokkal a folyóirat indulásakor adódott egy konfliktus Petőfi és Kovács között, s ennek következtében nagyjából meg tudjuk határozni, mely verseket küldte el a költő először egy csomagban Győrbe.

Petőfi ugyanis azért írt indulatos levelet Kovácsnak, mert a küldött verseket nem abban a sorrendben közölte, ahogyan ezt a költő akarta: „Nagy meglepetéssel pillantottam meg épen most a *Kutyakaparót* a *Hazánkban*, miután én a küldött verseket megszámoztam, s kértem Önt, hogy a szerint adja őket.”³⁵ Következő levelében – amelyet tévesen ugyanarra a napra datált, mint az előző levelét – korrigálta saját magát, mivel a szerkesztő felvilágosíthatta arról, hogy a cenzor miatt kényszerült a sorrend megváltoztatására (Kovácsnak ezen levele sem maradt fenn, a létére csak következtetni lehet): „Meglehetősen goromba levelet irtam Önnek tennapelőtt, bár csak elveszett volna a postán – de eszembe sem jutott hirtelen, hogy azok az akasztófára való censorok is léteznek a dicső *szabad* magyar hazában, s hogy Ön e miatt szegte meg kívánságomat, miszerint úgy adja verseimet, amint számozva vannak.”³⁶ A kritikai kiadás vonatkozó kötete úgy rekonstruálta, hogy itt minden bizonnyal a következő Petőfi-versek elküldéséről és közléséről volt szó (az a Petőfi-levél ugyanis, amelyben a költő a szövegeket eljuttatta Kovácsnak, nincs meg): *Nagy-Károlyban*, *Egy gondolat bánt engemet...*, *Kutyakaparó* és a *Borús, ködös őszi idő...* Petőfi azt szerette volna, ha a két első vers jelenik meg legelőször, mert ezeket a műveit fel akarta venni megjelenés előtt álló kötetébe, s a folyóirat-publikációnak ezt meg kellett volna előznie. A cenzor, Csatskó Imre azonban a *Nagy-Károlyban* című verset nem engedélyezte, az *Egy gondolat bánt engemet...* esetében pedig habozott, így a vers csak március 6-án jött ki a *Hazánkban*.³⁷ A történetet maga Kovács Pál is megírta, az ő leírásából tudjuk, milyen kompromisszumot kellett kötnie a *Kutyakaparó* megjelenéséért:

Itt a „köszentet” a cenzor semmi áron sem akará át bocsátani, – inkább irt e helyett maga, egy egészen új berekesztő strófát. Ettől azonban a szerkesztő ijedt el, ki Petőfit jól ismervén, bizonyos volt abban, hogy ha e szentségtörés az ő lapjában világra jó: a szerző őt szonika agyonüti. – Végre félnapi alkudozásnak az lett a vége, hogy a „köszent” helyett „kösz – t” nyomatott, miként az a „*Hazánk*” akkori számában először nyomva, csakugyan így áll.³⁸

Szatmár, 1847. augusztus 10.; 8. Petőfi Sándor Kovács Pálnak, Koltó, 1847. október 11., in PSÖM VII, 39; 45–46; 46–47; 55; 67–68; 73; 80–81; 105–106.

33 Petőfi Sándor Kovács Pálnak, [Pest, 1846. november 20–25.], in uo., 39.

34 Vö. uo., 318. Lásd még: PSÖM IV, 564.

35 Petőfi Sándor Kovács Pálnak, Pest, 1847. február 18., in PSÖM VII, 45.

36 Uo., 46. Kiemelés az eredetiben. A levélhez tartozó jegyzetek: 329.

37 Vö. PSÖM V, 303–304.

38 Kovács Pál, „Irodalom”, in *Győr megye és város egyetemes leírása*, szerk. FEHÉR Ipoly, 259–262 (Budapest: Franklin-Társulat, 1874), 260–261.

Ez a történet már önmagában is elégséges bizonyíték arra, hogy Petőfi publikálási szándéka nem érvényesült töretlenül a *Hazánkban*, s volt olyan eset, amikor közlésre szánt versét nem engedélyezte a helyi cenzor, ezért az itt publikálatlan maradt. Igaz, ezt aztán Petőfi közölte máshol: a *Nagy-Károlyban* napvilágot látott az *Összes Költeményekben*.³⁹ Az eset azért is érdekes, mert azt valószínűsíti, hogy a győri cenzúra nem volt feltétlenül enyhébb, mint a pesti – noha részleteket nem nagyon ismerünk a győri cenzor, Csatskó Imre szempontjairól, s azt sem lehet eldönteni, más versek esetében nem akadályozta-e meg a megjelenést.⁴⁰ Petőfi kénytelen volt igazodni ehhez a metódushoz. Amikor értesült a *Nagy-Károlyban* című vers akadályozásáról, adott mást a *Hazánk*nak: „E helyett, a mit a censor kitörölt, irok a túlsó lapra mást; valamint jövődében is mindazok helyett, mellyeket a censor tiltó aláírásával visszaküld hozzám.”⁴¹ Ezt a néhány sort – megítélésem szerint – persze túlzás úgy értelmezni, hogy Petőfi akkor írta, „miután a H[azánk] szerkesztője (febr. 15. körüli, elveszett levelében) visszajuttatta hozzám” a *Nagy-Károlyban* című vers kéziratát⁴² – a levél ugyanis egyáltalán nem utal ilyen visszaküldésre; de az bizonyos, hogy ebben az esetben is a levél melléklete volt egy új verskézirat, *A XIX. század költői*.⁴³

Petőfi azonban aligha tartotta számon mindig és folyamatosan, milyen verseket és milyen sorrendben akar közölni a *Hazánk*ba. Az egyik levelében ugyanis a következőt írta: „Egyre kérek, írd meg azon költeményeim címét, mellyek nálad vannak, nehogy tévedésből közülük valamelyiket Frankenburgnak adjam; mert már elfeledtem, mit küldtem.”⁴⁴ Ez arra enged következtetni, hogy – leszámítva néhány kiemelt alkalmat, amelyeket az előző levelek példáltak – Petőfinak a megállapodásban kikötött versmennyiség átadása s az érte járó tiszteletdíj pontos megérkezése volt a legfontosabb. Ez utóbbi (ti. a tiszteletdíj) amúgy sem lehetett elhanyagolható szempont, hiszen, ha hinni lehet Lauka Gusztáv visszaemlékezésének, akkor Kovács jól fizetett: „A fővárosi írók között szokatlan mozgalmat idézett elő, mikor meghallották, hogy Kovács Pál győri vegyes tartalmú lapjának munkatársait, a főváros szerkesztőihöz mérten hercegileg honorálta. Igaz, hogy a jó Kovács Pál egyes írók versért 10 forintot is fizetett, de nála nem a munka becse, hanem az író anyagi helyzete határozott.”⁴⁵ Az emlékezés hiteleért az kezeskedik, hogy Lauka szerzője volt a *Hazánk*nak...

Petőfi és Kovács – számunkra ismeretlen tartalmú – megegyezése egyébként úgy szólhatott, hogy a költő hat verset küld minden negyedévben a lapnak. Ezt egy későbbi levélből következtethetjük ki: „Itt a hat vers a jövő negyedévre; kérek, küldd el rög-

39 Vö. PSÖM IV, 568–569.

40 Csatskóról lásd még: PSÖM V, 303–304. Vö. még Martinkó tanulmányával, amely joggal hoz fel érveket arra, hogy Petőfi nem azért dolgozott a *Hazánk*ba, mert ott egyszerűbb volt a cenzúráztatás: MARTINKÓ, „Petőfi útja a győri *Hazánkhoz*”, 85–86.

41 Petőfi Sándor Kovács Pálnak, Pest, 1847. február 18., in PSÖM VII, 46.

42 PSÖM V, 317.

43 Erről lásd a vers kézíratainak leírását: uo.

44 Petőfi Sándor Kovács Pálnak, Pest, 1847. április 1., in PSÖM VII, 55.

45 LAUKA Gusztáv, „Írói munkadíjak a harmincas és negyvenes években”, *Koszoru: A Petőfi-Társaság havi közlönye* 4 (1880): 62–75, 68.

tön a járandóságot, mert nagy szükségem van rá.⁴⁶ Címeiket persze a költő itt sem sorolt föl. Egy másik levelében is utalt a „jövő évnegyedi verseimért” járó tiszteletdíjra, de nem árulta el, hány darab kifizetéséről van szó, csak az előbbi levél alapján tétélezhetjük föl analógiásan, hogy ezúttal is hat szöveget küldhetett.⁴⁷

Petőfi 1847. augusztus 10-ei, Szatmáron keltezett levelében két utalás is van verseire, noha ekkor a legrészletesebben az *Úti levelek* közlésének módozataival foglalkozik. Először annyit mondott: „A versek pedig készen vannak, ha kell, majd a nyugtatványval együtt azonnal küldöm.”⁴⁸ Sajnos itt még csak a *Hazánk*ba szánt versek számát sem adta meg. Majd később, ugyanebben a levelében a következőt kérdezte: „Kaptad levelelmet a verssel a napokban?”⁴⁹ Ezt a korábbi levelet nem ismerjük, s a vers címét sem tudjuk pontosan, de ezek szerint az ígért, több versen kívül külön is küldött Petőfi valamit Győrbe. A kritikai kiadás – kizárásos alapon, a vers megjelenési idejéből kiindulva – úgy vélte, ez a *Válasz kedvesem levelére* lehet.⁵⁰ Ezt Kerényi Ferenc is elfogadta a kritikai kiadásban, s ő igyekezett újabb – magánéleti természetű – érveket is találni arra, hogy Petőfinek miért lehetett olyan sürgős ennek a versnek a mielőbbi közlése.⁵¹ Persze ne feledjük, ez csak következtetés (még ha logikus és megalapozott is), s nem kétségtelen bizonyosság.

Mindezek alapján tehát, ha egymásra vetítjük a *Hazánk*ban megjelent verseket, valamint Petőfinek a Kovács Pálhoz írott leveleit, csak néhány esetben tudunk egyáltalán következtetni arra, Petőfi mikor s mit küldött a szerkesztőnek. Azt sem tudjuk megragadni, volt-e olyan eset, amikor Kovács nem közölte a költő valamelyik, hozzá eljuttatott versét (leszámítván természetesen a cenzor nyilvánvaló beavatkozását a *Nagy-Károlyban* esetén, amelyről a levelek plasztikus képet rajzolnak).

A *szerelem országa* esetében elsősorban azt a periódust érdemes tüzetesebben megvizsgálni, amely vers keletkezési időpontja szempontjából igazán releváns, azaz a Petőfi házasságkötése és koltói mézesheleti után következő időszakot. Hamarabb ugyanis semmiképpen nem juthatott el Kovácshoz az a vers, amelyet a kritikai kiadás „1847. okt. 20. előttre” datált.⁵²

Fennmaradt egy olyan levél, amely ebbe az időkörbe tartozik, s Koltóról van keltezve, alighanem a legcélszerűbb ebből kiindulnunk. Még akkor is, ha kétségtelen: expressis verbis nincs benne említés arról, hogy Petőfi ezzel a pár sorral együtt verset is küldött volna Kovács Pálnak. Egy másik, ekkor és itt készült szövegről azonban a költő részletesen írt: „A tőled való búcsuvétel helyett pedig adom tudodra, hogy a Naplótöredék feleségem által írva és leírva a Hazánk számára küldetik.”⁵³ Amiről itt szó van, az Szendrey Júlia naplója, amelynek a szövege valóban meg is jelent a *Hazánk*ban, Petőfi Sándorné néven, azaz

46 Petőfi Sándor Kovács Pálnak, Pest, 1847. június 19., in PSÖM VII, 67.

47 Petőfi Sándor Kovács Pálnak, Szatmár, 1847. augusztus 10., in PSÖM VII. 80.

48 Uo.

49 Uo., 81.

50 Uo., 374.

51 PSÖM V, 465.

52 Uo., 537.

53 Petőfi Sándor Kovács Pálnak, Koltó, 1847. október 11., in PSÖM VII, 106.

szinte logikailag folytatva Petőfi úti leveleit, aki a szövegben saját szerelméről és házassági szándékáról emlékezett meg.⁵⁴ A napló kiadásában nem kizárólag a fiatalasszony ambíciója játszott szerepet, hanem Petőfi saját, tudatos imázsépítése is. Ezt mutatta, hogy Petőfi a naplóból két publikációt hozott létre, az egyiket *Naplótöredék* cím alatt a *Hazánk*nak küldte el (mert hiszen ez a levél önmagában is azt bizonyítja, hogy Petőfi volt a feladó, s nem a neje), a másikat pedig az *Életképek*hez juttatta el (erről ugyan ilyen szép és egyértelmű bizonyítékkal nem rendelkezünk, de ez aligha kétséges). Gyimesi Emese részletesen elemezte ennek a két publikációnak az eltérő státuszát, s azt, hogy milyen – Petőfinak tulajdonítható – szövegszerű szerkesztői beavatkozás révén vált ki ez a két publikált részlet Szendrey Júlia korábbi naplójából, s arra jutott: „A bejegyzések közül, amelyek addig lineárisan követték egymást, Petőfi egyet-egyet kiszakított, és *Naplótöredék* címen publikált a *Hazánkban*, míg a többi »főszövegeként«, *Petőfiné naplójaként* jelent meg az *Életképekben*.”⁵⁵

Petőfi gesztusa önmagában is formabontó volt: saját feleségét léptette föl íróként, s mindezt úgy, hogy a közzétett naplószövegeknek – bár eltérő mértékben – maga a férj, a hozzá való érzelmi viszony volt a középpontja. Nem csodálható, hogy éppen erre a szövegre kellett részletesen utalnia a Kovácshoz írott levelében; még utószóként is éppen erről a kéziratról, s ennek a közlési módjáról adott utasítást Kovácsnak: „A naplót, kérlek, egy számban add, ne szakítsd meg.”⁵⁶ S ez nem is volt fölösleges vagy céltalan, hiszen a publikáció aztán így jelent meg a *Hazánkban*. Ehhez mérten akár szóra sem érdemes lehetett az, ha esetleg verset (vagy verseket) is küldött a lapnak, hiszen ezekről a szerkesztő nyilván pontosan tudta, mit is kell velük tenni, különösen a feltételezhető és kikövetkeztethető előzetes megállapodás fényében. Az előbb azért céloztam arra, hogy ennek a levélnek akár több vers is lehetett a melléklete, mert a *Hazánkban* publikált szövegek között van még egy, amely szintén „költői” vers: a *Fölösleges aggalom*. Ez a szöveg december 16-án jelent meg (Szendrey Júlia naplója két héttel korábban, október 30-án), a két dátum között pedig nem volt a lapban egyetlen Petőfi-költemény sem. Nem zárható ki tehát, hogy egyszerre, egy küldeményként érkezett föl Győrbe Koltórról Szendrey Júlia naplója és Petőfinak ez a verse. Megjegyzendő egyébként, hogy a *Fölösleges aggalom* textológiai hagyománya meglehetősen sajátos. Petőfi versgyűjtő füzetéből, amely pedig a kritikai kiadás legfőbb segédeszköze a datálásban s legfőbb forrása a szövegközlésben, ki van vágva az a lap, amely ezt a verset, s a hátlapon lévő *Mézesetek* című verset tartalmazta, de mivel a szöveg megjelent a *Ha-*

54 PETŐFI Sándorné, „Naplótöredék (Erdőd 1846–1847)”, *Hazánk* 1 (1847): 515–516. Petőfi és Szendrey Júlia kapcsolatának a nyilvánosságban megjelent képéről, s arról, a költő miképpen használta ki a sajtót ennek a kapcsolatnak a „szerelmi szabadságharc”-ként való pozicionálására: T. SZABÓ Levente, „Az intimitás poétikája és környezetei a *Szeptember végénben*”, in T. SZABÓ Levente, *A tér képei: tér, irodalom, társadalom*, Ariadne könyvek, 339–374 (Kolozsvár: Komp-press–Korunk, 2008).

55 GYIMESI Emese, „»Iparlovagok«: Szendrey Júlia életműve körül: Szendrey Júlia 1847-es naplópublikációinak kontextusai”, in *Ki vagyok én? Nem mondom meg...: Tanulmányok Petőfiről*, szerk. SZILÁGYI Márton, 103–121 (Budapest: Petőfi Irodalmi Múzeum, 2014), 106. Az elemzés továbbfejlesztett változata: GYIMESI Emese, *Szendrey Júlia irodalmi pályafutása: Társadalomtörténeti kontextusok*, Ligatura (Budapest: Ráció Kiadó, 2021), 87–104.

56 Petőfi Sándor Kovács Pálnak, Koltó, 1847. október 11., in PSÖM VII, 106.

zánkban, ez a vers nem maradt ismeretlen (nem úgy, mint a mindmáig elő nem került *Mézesetek*).⁵⁷ Ferenczi Zoltán azt feltételezte, a lapot Szendrey Júlia vághatta ki, feltehetően már férje halála után.⁵⁸ Nem biztos, hogy a feltevés igaz, hiszen ezt igazolni szinte lehetetlen lenne, Ferenczinek sem sikerült, s lélektani alapú érvét (a feleség így akarta volna megakadályozni a vers újbóli megjelenését) aligha érezhetjük meg-alapozottnak és perdöntőnek. Szempontomból ennek most jelentősége sincs, annál érdekesebb viszont az az összefüggés, hogy a költői mézesetek irodalmi megjelenítése érdekében Petőfi a *Hazánk*nak elküldte az egyik versét, valamint felesége – megszerkesztett – naplótöredékét, s ebbe minden további nélkül belefértett *A szerelem országa* elküldése is. Még ha ez utóbbi nem jelent is meg a folyóiratban, illetve megérkeztere sincs perdöntő bizonyíték.

Hogy miért maradt kiadatlan a vers, azt persze végképp nem lehet eldönteni, s erről még csak feltevéseket sem igen lehet megfogalmazni (természetesen logikailag, mint mindig, ebben az esetben is szóba jöhetne a cenzúra esetleges beavatkozása, de ennek föltételezésére ezúttal semmi alapunk nincs). Mint ahogy arról is hiányoznak az adatok, hogy Petőfi miért nem próbálta meg máshol közreadni a művet. De annyi feltétlenül kijelenthető, hogy a *Hölgyfutár* 1851-es szerkesztői megjegyzése a vers első publikálásához hitelt érdemlőnek és pontosnak tekinthető: Kovács Pálnak valóban a birtokában lehetett a vers kézírata, s ez minden bizonnyal a *Hazánk*ban való megjelenés érdekében került hozzá. S valószínűsíthető az az alkalom is, amikor Petőfi elküldhette a kéziratot Kovácsnak.

Ez a feltételezhető kézirat pedig nem azonos azzal, aminek alapján a kritikai kiadás közreadta a verset – ez utóbbi ugyanis a versgyűjtő füzetben alapul.⁵⁹ Vagyis a Kovácsnál volt (autográf), s a *Hölgyfutár*hoz került (vagy autográf, vagy az autográfról készült másolati) kézirat lappang (vagy végleg elveszett).

Ennek számontartása pedig fontos előfeltétele a vers poétikai értelmezésének is, amelyre legutóbb már tettem kísérletet, ám ott éppen csak jeleztem ezt, a szakirodalomban eddig még nem fel nem merült adatot, s részletesen nem fejtettem ki ennek az összes körülményét és logikai következményét.⁶⁰ Csak most, amikor megpróbáltam mindezt végiggondolni, akkor szembesültem azzal, hogy még ennek a néhány soros megjegyzésnek is milyen szerteágazó tanulságai lehetnek.

57 PSÖM V, 521–522.

58 FERENCZI Zoltán, „Petőfi ismeretlen költeményei 1847–1848-ból”, *Petőfi-Múzeum* 3, 2. sz. (1890): 66–67.

59 Az 1847-es versek autográf gyűjteményét tartalmazó kézirat-együttes részletes leírását lásd: PSÖM V, 297.

60 A legutóbb kísérletet tettem a vers részletesebb értelmezésére: SZILÁGYI Márton, *A magyar romantika ikercsillagai: Jókai Mór és Petőfi Sándor*, Osiris irodalomtörténet (Budapest: Osiris Kiadó, 2021), 139–148.

Függelék

Petőfi Sándor verspublikációi a győri *Hazánkban* (1847–1848)

<i>Csalogányok és pacsirták</i>	1. évf. (1847), 1. szám (január 2.), 1–2.
<i>October 1846</i> [Borús ködös őszi idő...]	1. évf. (1847), 10. szám (január 23.), 37.
<i>Kutyakaparó</i>	1. évf. (1847), 20. szám (február 16.), 78–79.
<i>Egy gondolat bánt engemet...</i>	1. évf. (1847), 28. szám (március 6.), 110.
<i>Árva leány</i>	1. évf. (1847), 38. szám (március 30.), 150.
<i>A XIX. század költői</i>	1. évf. (1847), 42. szám (április 8.), 165.
<i>Ide, kis lány</i>	1. évf. (1847), 49. szám (április 24.), 194.
<i>Szomorú éj</i>	1. évf. (1847), 56. szám (május 11.), 222.
<i>Magyar vagyok</i>	1. évf. (1847), 75. szám (június 26.), 298.
<i>Egy barátom az ifjuság...</i>	1. évf. (1847), 78. szám (július 3.), 309.
<i>Három fiú</i>	1. évf. (1847), 85. szám (július 20.), 337.
<i>Világosságot</i>	1. évf. (1847), 92. szám (augusztus 5.), 366.
<i>Válasz kedvesem levelére</i>	1. évf. (1847), 93. szám (augusztus 7.), 370.
<i>Kit feledni vágytam... (Április 1847)</i>	1. évf. (1847), 100. szám (augusztus 24.), 398.
<i>Tavaszi dal</i>	1. évf. (1847), 104. szám (szeptember 2.), 414.
<i>Első esküm</i>	1. évf. (1847), 116. szám (szeptember 30.), 461.
<i>Bányában</i>	1. évf. (1847), 119. szám (október 7.), 474.
<i>A' csonka torony</i>	1. évf. (1847), 124. szám (október 19.), 493–494.
<i>A felhők</i>	1. évf. (1847), 130. szám (november 2.), 518.
<i>A' gólya</i>	1. évf. (1847), 141. szám (november 27.), 561–562.
<i>Fölösleges aggalom</i>	1. évf. (1847), 149. szám (december 16.), 593–594.
<i>Utazás az Alföldön</i>	1. évf. (1847), 153. szám (december 25.), 609.
<i>Hol a' leány, ki lelkelem röpülését... (Május, 1847)</i>	1. évf. (1847), 154. szám (december 30.), 614.
<i>Az én Pegazusom</i>	2. évf. (1848), 156. szám (január 4.), 621.
<i>Ismét könny!</i>	2. évf. (1848), 171. szám (február 8.), 681.
<i>A' mióta én megházasodtam...</i>	2. évf. (1848), 178. szám (február 24.), 709–710.
<i>Nemzeti dal</i>	2. évf. (1848), 188. szám (március 18.), 751.

Summary

MÁRTON SZILÁGYI

To the philological questions about the poem *A szerelem országa* (The country of Love) by Sándor Petőfi

The study deals with the philological questions of Sándor Petőfi's (1823–1849) prominent poem, titled *A szerelem országa*, dated 1847. It draws attention to the data, which is missing from the latest critical edition of the poet's work as well, namely that the text, which remained unpublished during the poet's life, was already published on 4th April 1851 in *Hölgyfutár* magazine, much earlier than it has been thought until now. This publication, which has an editorial footnote that reveals the source of the base script claiming that the poem found its way to *Hölgyfutár* magazine through Pál Kovács, the editor of the most prominent literary paper of the 1840s named *Hazánk* from the town of Győr. The study examines every detail of this statement, reconstructs the manuscripts that were kept by Kovács, which by now have mostly been lost, describes the relationship between Petőfi and *Hazánk* newspaper and based on the remaining correspondence of the poet tries to find the time interval when the author could have sent the poem to the editor. The research shows that the publication in *Hölgyfutár* is authentic and although absolute certainty in the matter cannot be achieved due to the destruction of the sources, with a high level of probability it can be regarded true that Pál Kovács indeed had the manuscript of the poem, which since then might have been lurking at an unknown location or might have finally disappeared for good (the source base for the critical edition was another, also autograph and currently still available manuscript).